

Folldal Spelemannslag i aktivitet på Gruvkroa.

Bak f v: Anne Toini Lohn, Anne Stine Lohn, Mari Husom, Elin Sæteren, Gudlaug Blæsterdalen, Ida Tørrhaug, Jo Einar Blæsterdalen, Bård Høisen. Foran: Linda Sæteren, Pål Andre Husum og Johannes Dalen. Foto: Berit Skundberg, Østlendingen

Feletradisjon i Folldal tradisjoner, påvirkning, impulser og spillemenn

Av Gro Østbø

Innledning

Ettersom åra går blir jeg mer og mer interessert i bygda mi og gamle tradisjoner derfra. Derfor valgte jeg ei 4H-oppgave som heter "Folkemusikk, om song, spel og dans." Da lette jeg fram litt stoff om Folldalsspillemenn, og valget av emne i musikkorientering ble ganske greit. Men en støter på en del problemer når det gjelder feletradisjonen i Folldal. Det lille som er skrevet ned om dette har aldri blitt samla. Det er mange enkeltpersoner som sitter inne med stoff, men lite er skrevet ned.

Jeg har valgt å framstille oppgava som ei historisk oversikt over tradisjoner fra 1800 - tallet og fram til i dag. Oppgava er todelt der jeg i første del ser generelt på tradisjoner, utvikling av felemusikken og ulike påvirkninger fra andre steder, mens jeg i andre del forteller litt om noen av de mest kjente spillemennene. I andre delen har jeg også med noen få noteeksemplar av slåtter de ulike spillemennene hadde på repertoaret. Jeg har ikke gjort noen analyse av disse, men tatt dem med for å vise noen av de spillemennene spilte.

Grunnen til at jeg valgte ei såpass enkel vinkling på oppgava, er at hvis jeg f.eks. skulle sammenligne musikken fra Folldal med andre steder gjennom musikkseksemplar, spillemåter og melodier, måtte jeg hatt mye lengre tid. I en slik prosess må en starte helt fra bunnen, og det kan gå flere år før en kommer i mål.

Tradisjoner, påvirkning og utvikling fra 1800 til i dag

På 1800-tallet ble fela brukt til hverdag og fest, og Folldal hadde mange dyktige felespillere. De fleste kombinerte spillinga med andre yrker som gardbruker, jeger, skomaker, skredder og treskjærer. Spillemennene ble brukt på fester og dansemoro rundt om på gardene, og så klart i bryllup og andre festlige lag.

Folldal er ei bygd som godt kunne vært et viktig knu-

tepunkt hadde det ikke vært for at bygda ligger ganske avsides til med det flotte fjellmassivet Rondane som nærmeste nabo. Fjellbygda grenser til 5 andre kommuner:

Oppdal
Tynset
Alvdal
Stor-Elvdal
Sel
Dovre

En regner med at disse kommunene kom med mange nye impulser til tradisjonene i Folldal.

Når det gjelder felemusikk og spillemenn finner en et klart skille midt i bygda der øvre Folldal henta påvirkning fra Dovre, Gudbrandsdalen og Trøndelag, mens nedre Folldal fikk impulser fra østerdalsmusikken. Dette skillet er enda klarere når det gjelder dialekter. Grunnen til dette er vel at øvre Folldal var i tida fra 1750 til 1863 under Lesja kommune og prestegjeld, mens nedre Folldal var i Tynset kommune. Fra 1. januar 1864 ble Folldal og Alvdal slått sammen til en kommune, og Folldal ble ikke egen kommune før 1. januar 1914.

Feletradisjonene er sterkest i øvre del av Folldal, og det er også derfra at musikken kan dokumenteres best. Lars Tuvan (1860-1953), Peder Husom (1836-1903) og Torvald Trondsgård (1892-1986) var alle respekterte spillemenn. En person som fikk mye å si for spillinga til disse tre var en omvandrende felespiller med navn Godtfrid Hans Fabian von Eppingen (1830-1888). Han var sønn av en offiser i "Det Sunndalske regiment" og trolig av tysk avstamning. Faren ville gjerne at Godtfrid også skulle bli offiser, men han begynte i stedet å spille fele og dro rundt på ulike plasser. Det sies at han var helt til Sverige med fela si. Mellom 1875-1884 var han ofte å sjå i Folldal, og da sammen med Lars Tuvan.

Godtfrid bodde på skystasjonen på Dalholen, og skystasjonen ble svært sentral for utviklinga av felemusikken i øvre Folldal. Der var det alltid mange folk som overnattet før de tok videre på reisa neste dag. Om kveldene var det fest og underholdning på skystasjonen, og ulike spillemenn fra Folldal og Dovre ble hyra. Det hendt også at storspillemenn fra Gudbrandsdalen kom innom på skystasjonen, og da lytta Folldalsspillemennene lærevillig. For sjøl om de utviklet sitt eget spill i Folldal uten den store kontakta med omverdenen, var de svært interessert når sjansen for å lære noe nytt bød seg.

Hjerkinn Fjellstue var også en mye besøkt plass. Fjellturister, tjenestefolk og spillemenn var samla der. Peder Husom gikk 2 mil til fots for å høre den kjente Lom Jakup spille på Hjerkinn Fjellstue.

En annen kjent spillemann som folldølene hadde god kontakt med var Bikkje - Fredrik. En omvandrende tater som hadde med fela si der han dro.

Peder Husom var en av de spillemennene som fikk påvirkning fra flere steder. Anders Sørensen (1822 - 1876) fra Hedemarken var ofte på besøk hos Peder Husom. Anders Sørensen var som kjent mer klassisk skolert enn bygdespillemennene i Folldal. Gjennom han fikk de kjennskap til storgårdsmusikken uten at akkurat det fikk så mye å si for folldølene. En annen felespiller som var mye i Nordstugu Husom hos Peder var Hans Vineshaugen (1831 - 1909) fra Heidal. Han bosatte seg senere i Nord Sel og var i si tid den gjeveste spillemannen i Nord-Gudbrandsdalen.

Halvard Ørsal (1875 - 1943), konserterende storspillemann fra Todalen på Nordmøre, var i Folldal noen ganger sammen med Nils Bakke. De dro rundt i ulike deler av landet og holdt konserter på hardingfele og flatfele. Torvald Trondsgård kjente godt til disse to.

Det hendte jo at folldølene reiste litt rundt til andre plasser. Martna var en populær samlingsplass for folk, handel og spillemenn. Peder Husom tok med seg fela og dro helt til Trondheim, dvs. 20 mil en vei, sammen med en kviknedøl. En regner med at det ikke var bare eget spill som var viktig på en slik tur, men også å lytte til andre spillemenn.

Mikael Plassen (42346)

Nedre Folldal henta som sagt mye av sine impulser fra Østerdalen. Dessverre er musikken fra denne delen av Folldal veldig dårlig dokumentert. Mens Dalholen i øvre Folldal var isolert fra gruve drifta, ble Grimsbu, Krokhaug og Verket (sentrum) svært påvirket fra ulike plasser ved anleggsfolka som kom til gruva i 1906. Den største innflyttingen kom fra Røros og Ålen.

Men en finner gode spillemenn også i denne delen av

Folldal bl.a. Peder Brandsnes (1853-1935) kalt Samuels-Per. Han spilte i bryllup og på fester. I Grimsbu var det navn som Hans Holen (1890-1924), Martin Engvoll (1889-1970) og Martin Brendryen. Alle disse henta impulser fra Alvdal. Et interessant fenomen med alle disse spillemennene er at generasjonene etter dem har og har hatt mange musikalske storheter i lokal sammenheng.

På Krokhaug midt i Folldal kommune lever det fortsatt en mann som spilte en del fele. Mikael Plassen (1902-) heter han og er bestefaren til Arild Plassen, vår tids store felespiller fra Folldal. Mikael hadde sin første spillejobb på fest på kinoen i en alder av 16 år. Det var ung alder for en felespillemann. Han lærte mye av Samuels-Per, men var også påvirket av den "klassiske bølgen" som kom i 1920-30-åra. Mikael ble med i en kvartett på Dovre med 2 feler som førte melodien, 1 bratsj og 1 cello som bassinstrument. De spilte ofte tradisjonsmusikk som springleiker og hallinger. Den vanlige festspillinga ble også prega av de nye klassiske idealene med enklere melodilinjer, renere spill og mer avansert bueteknikk.

På samme tid ble det populært å dra rundt på kappleiker og storstemner i regi av ungdomslag. Flere av folldalsspillemennene var på ulike arrangement. Hans Holen og Torvald Trondsgård var på kappleik på Lillehammer i 1922. De skulle delta med 2 leiker hver, en springleik og en halling. Hans kunne ingen halling, men han fikk lære en av Torvald på toget fra Hjerkinntil Lillehammer.

1930-åra var et sentralt tiår for utviklinga av folkemusikken i Folldal. De fleste folldøler som levde da vil nok huske den lange streiken (1930-1933) i gruva godt. Da kom det voldsomt med folk fra ulike deler av landet. Ca. 600-700 anleggsfolk, smeder, taubanearbeidere og streikebrytere eller pjalt som de ble kalt, slo seg ned rundt gruva midt i bygda. Folldalsspringleiken måtte vike for polsen i denne delen av Folldal. Det var bare dalingene i Øvre Folldal og muligens atndølene som holdt på den tradisjonelle dansen. Folkets hus ble det nye festlokalet, og ei fele ble for lite i et slikt stort lokale. Dermed ble samspill mellom fele og trekkspill vanlig. Mer moderne

danser som tango ble også populære, og flere felespillerne måtte skifte repertoar og finne nytt stoff.

I 70 åra fikk gammeldansen med trekkspillet i spissen sitt store gjennombrudd. Folk hadde lenge hatt muligheten til å kjøpe trekkspill på postordre, og i radioen kunne en høre trekkspillere som Carl Jularbo og Oddvar Nygård. Sistnevnte spilte også tradisjonsstoff og gamle slåtter på trekkspill, og fest med Oddvar Nygårds kvartett på forsamlingslokalet Rondeslottet på Krokhaug var et stort høydepunkt.

Men i disse tidene fikk også feletradisjonen i Folldal ei ny oppblomstring igjen. Etter ei tid da fela hadde vært i bakgrunnen for trekkspillet, engasjerte flere seg for å finne tilbake gamle slåtter. Sverre Halbakken og Jan Wesenberg var mye hos Torvald Trondsgård og sønnen til Lars Tuvan, Edvard, og gjorde opptak av tradisjonsstoffet. Arild Plassen begynte også å interessere seg mer for de gamle slåttene. I 1969 reiste Sven Nyhus rundt i Østerdalen og gjorde opptak for Norsk Folkemusikksamling. Da var han hos Edvard Tuvan og Torvald Trondsgård. Folk har de siste åra blitt mer og mer bevisst på de gamle slåttene og feletradisjonen. I dag er det unge felespillerne i Folldal Spelemannslag som holder liv i de gamle lekene.

Til slutt i denne delen vil jeg sjå litt på om det er noe særegent ved felemusikken i Folldal. Når en snakker om folkemusikk er det veldig lett å dele den opp i båser for hver bygd. Men kan det egentlig forsvares? Jeg tror ikke det. Innenfor ei bygd kan en finne forskjellige spillemåter og tradisjoner. Folldal er som sagt ei bygd med mange påvirkningskanaler, felespillerne hadde alle sin personlige stil. Så klart ble de påvirket av hverandre, men det meste var avhengig av talent og evne til å tilegne seg teknikk. Dessuten spilte miljøet og hvem en lærte hos mye. Torvald Trondsgård og Lars Tuvan hadde mange likheter i spillet av den enkle grunn at Torvald gikk i lære hos Lars.

Spillemåter den enkelte spillemann tilegna seg, var også avhengig av ressurser og penger til dra rundt for å høre andre. Peder Husom er et godt eksempel med sine turer til bl.a. Trondheim.

Edvard Tuvan (21261)

**Spelmannen
av Reidar Aasgaard**

Dei kallar meg spelmann, og spelmann er eg
Mi fele ho spelar når bogen eg dreg.

Til dans og til gravøl, ved kniv og ved lått
dei ba og den band meg: "Spel oss ein slått!"

Så spela eg slått, og spela han vel.
De sa at no dansa båd' himmel og hel !

Men kvar gong eg tok denne fela i hand,
så svei ho i neven og hugen men brann.

Til kva dette spel av talent og av tid
å fåfengd og fant løn og dumt drøymeri ?

Og kvi dette spelet når inkje det er
for hungrande hopar og vonløyseverd ?

Så selde eg fela og kjøpte meg fe.
Eg tykte dei fleste laut vinna på det.

Men inni meg song det. Det spela og song.
Sei, kor kan ein stakkar vel finna pardong

når fingrane folnar, og hugen han brenn ?
Då bytta og kua for fela igjen.

No stemmer eg fela og fela ho læt,
då ingen det merkar at spelmannen græt.

Peder Husom

Peder Husom født 16. desember 1836 og død 28. september 1903, var en av de mest kjente felespillermennene i Folldal. Han var kjent som en god dansespiller fra Hedmarken i sør til Trøndelag i nord, og da under navnet "Gammel Husin". I Østerdalsmusikken av O.M. Sandvik står det : "Folldalen Peder Pedersen Husom, "Gammenlhusomen" 1836 - 1903, var fullgod spellmann."

Peder spilte oftest på fester og gjestebud i heimbygda, men han ble også i Gudbrandsdalen og på Oppdal. Der sies det at han spilte mye sammen med Jo Bubakk og Jo Støen fra Kvikne. Han brukte ofte de gamle bygdedansene som springleik, halling og bruremarsj, men var også tidlig ute med vals, hamburger og reinlender på repertoaret.

Den musikalske arven fikk Peder i rikt monn fra en tidligere kjent spillemann som levde i begynnelsen av 1800- tallet, Ola Olsen Dalen eller "Folldøl'n" som han ble kalt. Det sies at disse to var av samme ætta. Dessuten hadde Peder ei mor som tralla og sang så guttungen lærte seg leker. Peder var bare 6 år første gangen han spilte til dans

Flere av spillemennene som levde på denne tida som Lars Tuvan og Samuels Per, hadde nok mange av leken sine etter "Gammel - Husin".

Den musikalske arven etter Peder Husom er bragt videre gjennom tippoldebarnet hans Pål André Husom. Han er i dag en av de unge drivkreftene i Folldal Spelemannslag.

Denne hamburgeren hadde Peder Husom på repertoaret sitt. Hamburger er en valseform i 2/4- takt og er det vi kaller nyere danseformer som kom i 1820 - 30 åra. Navnet er tyskinspirert.

Lars Tuvan

Lars Tuvan ble født 11.februar i 1860 og vokste opp på et småbruk på Dalholen. Han gifta seg 21. mai 1895 med Oline Olesdatter Leren fra Dovre. Lars var mye brukt som spillemann på dansemoro rundt omkring på gårdene, men han spilte også mye i bryllup og i ungdomslaget. Mange av leikene Lars spilte var etter Peder

Husom, men den aller største inspirasjonen var nok Godtfrid H.F.V. Eppingen. De holdt mye sammen om dagen, lærte leiker av hverandre og spilte. Bikkjefredrik var også ofte hos Lars.

På den tida Lars Tuvan levde, var det mange spillemenn i Folldal, og det var hard konkurranse mellom dem. De som ikke var gode nok fikk ikke spilleoppdrag, men ettersom Lars var mye brukt, var han nok en god spillemann. Lars var læremesteren til Torvald Trondsgård.

Sønnen til Lars, Edvard som var født 8. juli 1895, tok opp arven etter faren sin og ble spillemann. Han ble flere ganger advart av faren sin med at "det følgje så mykjy låkt med dessa spellingen, da ser du !"

Edvard har slåttestoffet sitt fra faren sin, men skrev også litt sjøl bl.a. "Helsing åt Nord Østerdals spellmenn". Lars Tuvan døde 24. mars 1953, og sønnen i 1977.

Per Brandsnes

Per Brandsnes, kalt Samuels - Per, var født 25. august 1853 og døde 11. januar 1935. Han bodde på Samuelsplass derav navnet Samuels - Per. I tillegg til å være felespiller, var han også skomaker. Han reiste rundt på gardane og sydde sko, han hadde flere ganger med seg fela. I Folldalsboka bind I står det om han: "Langt og roleg kom han ruslande med fela under arma til den garden han skulle ha skoarbeid"

Om kvelden etter en hard arbeidsdag tok han fram fela. Spillet til Per var rent og mjulk og ikke spesielt sterkt. Han hadde ei vennlig framferd, og dette prega spillet hans.

Samuels - Per ble mye brukt til dansespilling. Han er en av de spillemennene som bodde i nedre del av Folldal og henta mye påvirkning fra Alvdal og Østerdalen.

I Østerdalsmusikken av O,M,Sandvik er det med tre eksempler fra Samuels - Per sitt repertoar

Torvald Trondsgård

Torvald Trondsgård ble født 6. februar 1892 og var eldstemann i en søskenflokk på ti. Både Torvald og broren hans ble kjente felespillere. Torvald fikk den musikalske

"Samuels Per" Per Samuelson Brandsnes og kona Marit f. Furuhovde. Bildet er tatt av folkemusikksamleren O. M. Sandvik (46567)

ske arven både fra morsida og farsida. Farmor hans, Marit Ellefsdatter Lindsø fra Dovre var direkte etterkommere etter storspillemannen Ola Nestegård, og kjente spillemenn fra Vågå som Ola Sørskedsvoll og Hans Holen var også fjerne slektninger av Torvald. På morsida finner vi Sjugur Eide og Hans S. Eide som var henholdsvis morfar og tippoldefar til Torvald. Disse to var storspillemenn fra Dovre. I artikkelen fra "Årbok fra Nord-Østerdalen" står det at det skal være mulig å trekke ætta helt tilbake til den legendariske Ringnesen.

Det er ei stor gudbrandsdalsrot i denne ætta, og det er naturlig at felespillet til Torvald minner mer om gudbrandsdalsspillet en østerdalsspillet, noe folkemusikkjenneren Sven Nyhus har uttalt. Ellers så var felespillet til Torvald prega av letthet og rytmisk spenstighet. Det kom tydelig fram i spillet hans at han spilte mye til dans. Torvald deltok også på flere kappleiker og kapra flere premiar. På en av sine siste kappleiker fikk både premie for spillet på kappleiken og ærespemie for sitt store engasjement for folkemusikken.

Torvald lærte mye av Lars Tuvan, og han fikk den første fela si av han. Den satte Torvald veldig høyt hele livet. Fela ble kalt "Godtfridfela" fordi den var i si tid fela til Godtfrid Hans Fabian von Eppingen. Godtfrid merka alltid felene sine ved å bore hull på hver side av sargen og tette hullet med en liten plugg. Fela som Torvald fikk av Lars Tuvan måtte Godtfrid legge igjen som pant etter et besøk på Dalholen skysstasjon.

Torvald tok over som spillemann på Dalholen og i Folldal etter Lars Tuvan. Bruremarsjen på noteeksemplet under har Torvald fra Lars. Lars hadde nok lært den av Peder Husom, men både Godtfrid og Bikkje-Fredrik spilte marsjen.

Torvald skrev ikke slåttene sjøl, men spilte slåtter etter Lars Erik Bakkom (1844-1910), Erik Tallerås (1870-1939), Ola Sandstugun (1878-1971) og ikke minst Halvard Ørsal som jeg nevnte i første del. Ørsalen kjente godt til Godfrids spilleform, og denne spilleformen levde videre gjennom Torvald.

Men Torvald har også betydd mye for en ny generasjon spillemenn som Jan Wesenberg, Egil Skullerud, Gudlaug Blæsterdalen og den mest kjente, Arild Plas-

sen. Folldal Spelemannslag med en gjennomsnittsalder på ca. 15 år spiller også springleik, halling, vals, masurka og reinlender fra Torvald sitt repertoar.

Torvald Tronsgård døde lille julaften 1986, og da mista Folldal en svært betydelig felespiller, den siste av de gamle storhetene.

Etterord

I dagens samfunn overøses vi med ulike musikktyper gjennom TV, radio og platemarkedet. Det blir etterhvert mye å fordøye. Før i tida fantes det ikke dette, og folk satte mye større pris på når de hørte en spillemann en vi gjør nå. Musikk hadde en viktig plass for folk på den tida, og de kjente igjen de ulike melodiene som spillemennene hadde. Derfor er det viktig at vi tar vare på disse gamle bygdetradisjonene som felespillet.

Helt til slutt vil jeg rette en stor takk til Arild Plassen og Kirstine Prestmoen Tallerås for flott hjelp !!

Kilder

Intervju med Arild Plassen, 31.12. 1993

Østerdalsmusikken av O.M. Sandvik

Folldalsboka bind 1 og 2 av Ivar Streitlien

Årbok for Nord Østerdalen 1992

Folldalsjul 1990 og 1991

Platecover m/tradisjonsmusikk spilt av Ulens Kvintett

Notater fra Kirstine Prestmoen Tallerås og Olav Sæta

Cappelens Musikkleksikon

Thorvald Tronsgård (31795)

Rolf Falck-Muus, fotografert i slutten av 1940-åra (45875)